

מוזיקה קלאסית

כך ניצל המנצח היפני את הצלחתו הבינלאומית כדי להציל יהודים מידי הנאצים

איך הידמארו קונואה קצר הצלחה בגרמניה הנאצית ולמה אחיו, מדינאי בכיר, בחר להתאבד.
סיפור עם נקודה יהודית

המנצח הידמארו קונואה. בקשה מפתיעה צילום: IMAGO/piemags via Reuters

חנוך חניס צפנת בסרט תעודה יפני שמספר על טפחים נסתרים בחייו של המנצח הידמארו קונואה, בן למשפחה מיוחסת מאוד. סיפור על סיוע להצלת יהודים מידי הנאצים.

קונואה, יליד 1898, השתלם בברלין בראשית שנות ה-20 והופיע בקונצרטים בגרמניה בשנות ה-30 וה-40, עד 1945. הסרט על חייו ועל סודו הושלם לפני עשר שנים ושודר בטלוויזיה ביפן, והאפשרות לצפות בו נולדה ביוזמת נכדתו של המנצח, הצ'לנית יוקו מייגאווה.

חנות של יהודים בברלין שחלונותיה נופצו ב"ליל הבדולח". הידמארו קונואה הבין את המתרחש צילום: AP

היחס של הידמארו קונואה לא היה רק מסורתי. אחיו, פומימארו, מילא תפקיד מכריע, כמדינאי, בעלייתתה של יפן על מסלול המלחמה לצד גרמניה הנאצית. פומימארו היה ראש ממשלה בשלוש כהונות, מ-1937 עד 1941, והשפעתו הפוליטית היתה ניכרת גם לאחר מכן. לאחר כניעתה של יפן, ב-1945, הוא עמד להישפט כפושע מלחמה. לפני שנעצר הספיק לבלוע ציאניד.

העשרה לשוברט

ההיכרות עם הסיפור הטלוויזיוני על קונואה כללה התוודעות לעובדה מוזיקלית חשובה ומשמחת, שאולי ידועה כבר לרבים: לחמישייה לכלי מיתר של שוברט יש לפחות שני נוסחים תזמורתיים. אחד התקין הידמארו קונואה לפני כ-70 שנה, והשני הוא מעשה המנצח הישראלי יואל גמזו.

התוודעות לחמישייה הזאת בנוסחה המקורי (שני כינורות, שני צ'לי, ויולה) מולידה התפעלות עזה. ארתור רובינשטיין אמר בזקנתו (דבריו זמינים ברשת, בקולו) כי זו היצירה האהובה עליו מכל, שהיא מבוא לגן עדן, שהוא ביקש מאשתו שתושמע לו כשישכב על ערש דווי.

באוזניי, פגישה עם נוסח תזמורתי לחמישייה — לכאורה ניגוד ללבוש שתפר לה מולידה — חושפת מסלולי הבנה יפים. בנוסח תזמורתי, המסר של המוזיקה הזאת, שאפשר לתארו כסרגי — מתקבל כמוחצן,

"עמוק" פחות אך מרהיב, בשל שילוב כלי נשיפה. הנוסח שהתקין גמזו
זמין ברשת, בניצוח גיא בראונשטיין.

חזרה אל העלילה ואל הסוד. הרגע הכי דרמטי שמשוחזר בסרט
התרחש בברלין בסוף שנות ה-30: קונואה — מוזיקאי מוערך שכבר
ניצח על תזמורות בגרמניה, בארצות אחרות באירופה ובארצות הברית
— ישב על ספסל בגן ציבורי. אדם זר התיישב על ידו ואמר "שמי
היינריך ליברכט, אני עורך דין, אני מטפל כאן בענייניה של חברה
אמריקאית. אני זקוק לעזרתך".

איזו עזרה? שאל קונואה.

עזרה ליהודים שרוצים להסתלק מכאן, הבהיר ליברכט.

המוזיקאי היפני נרתם. לפי הסרט הוא תיפקד, בהנחיית ליברכט,
במסלול פיננסי שאיפשר לעשרה יהודים להעביר את כספם אל מחוץ
לגרמניה. הם מסרו לקונואה סכומי כסף גדולים, דרך ליברכט; היפני
שינע את הכסף הלאה, אל ארצות יעד, דרך בנק בליסבון. הסיוע שלו
היה קריטי. בזכותו יכלו פליטים יהודים־גרמנים אלה להתקיים ברמה
סבירה בארצות שאליהן עברו. הידמארו היה מועמד מתאים למלא את
המשימות האלה, בדיוק מה שליברכט חיפש. VIP יפני, חסין מחקירות
נאציות של ממש. קונואה, מנסחים יוצרי הסרט, היה לחבר ברשת
מחתרתית.

ליברכט — יהודי, היוזם והמפעיל של הרשת — נתפס, נכלא ועונה
קשות. לבסוף נשלח לאושוויץ, ושרד את המחנה ואת המלחמה. איך?
מן הסתם, משערים בסרט, מכוח התערבותו של קונואה. יוצרי הסרט
גם גילו כי לימים כתב ליברכט אוטוביוגרפיה ובה שיבח את הידמארו
כאדם אציל נפש שנחלץ לעזור, בכסף ובמזון. בקשר לכך ראוי להעיר
כי אושוויץ לא היה רק מחנה השמדה, עשרות אלפים מכלואיו שרדו.

פרק אחר בעלילה: עוד לפני כן השפיע קונואה על המורה האהוב שלו

בברלין, הפסנתרן והמנצח היהודי לאוניד קרויצר, להגר ליפן.

בעניין זה מוזכר בסרט שקרויצר, שהיגר ליפן ב-1935, נשא שם לאישה תלמידה יפנית צעירה שלו ובברלין הוא השאיר את הלנה, אשתו היהודייה. לפי הסרט, תלמידו הידמארו דאג לה, בהקצבות כספיות חודשיות. לא זו בלבד: יום אחד, כאשר בא לשאול לשלומה, נתקל בשוטרים ליד דלת הדירה שלה. כאשר התעקש להיכנס הם עצרו אותו באלימות. לאחר יממה במעצר, הידמארו שוחרר.

ראוי להזכיר כי החל בסוף המאה ה-19 וכלה בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, יפנים רבים באו ללמוד בגרמניה, שנתפשה כמרכז של מדעים, רפואה ומוזיקה, והיו בהם שקשרו קשרים עם גרמנים יהודים שבלטו בתחומים אלה. טבעי לסבור שהיפנים התקשו להשתלב בדעות אנטישמיות, להבחין בכלל בין גרמנים ובין גרמנים-יהודים. אשר לעזרתו של קונואה ליהודים, מתאים כנראה לאפיין אותה כסיוע ראוי לשבח, סיוע שהועיל. זו לא היתה עזרה תוך הסתכנות גדולה, לא משהו ברמה של "חסיד אומות עולם".

בנוסף לכך, פרופ' רותם קובנר מאוניברסיטת חיפה מציין שגם יפנים רבים שחיו באותה תקופה בגרמניה סבלו השפלות וזלזול גזעי.

כרוכי כביכול

הידמארו קונואה נטה למוזיקה מילדותו, למד נגינה בכינור. בבית הספר שבו למד, מוסד ששקד לחנך לקשיחות, השתקעות בנגינה לא נראתה הולמת. חבריו לעגו לו, לפעמים התעללו בו. הוא לא נשבר, דבק בצלילים. בנו, שמתראיין בסרט, אומר על חוויית הילדות הזאת של אביו: "המכות רק חיזקו את תשוקתו למוזיקה".

בסיום הסרט מובאים דברים שהידמארו שמע מפי אחיו, המדינאי, בפגישה במולדתם לאחר כניעתה. "אתה בר מזל שבחרת במוזיקה", אמר פומימארו להידמארו ולמחרת התאבד.

הידמארו קונואה הגיע לברלין ב-1923. מטענו האישי כלל את התווים

של כל הסימפוניות של בטהובן — הוא העתיק אותם במו ידיו מעותקים שמצא במולדתו. לאחר חצי שנה בגרמניה ניצח על הפילהרמונית הברלינאית.

זה לא היה משום שהתזמורת בחרה בו. להיפך, הוא בחר בה, שכר אותה. היה לו כסף. קונצרט זה בניצוחו לא עורר הדים. אחר כך חזר לארצו וב-1926 ייסד את התזמורת הסימפונית המקצועית הראשונה ביפן. לברלין הגיע שוב בתחילת שנות ה-30.

הרגע הכי דרמטי בסרט התרחש בברלין בשנות ה-30. המנצח הידמארו קונואה ישב על ספסל בגן ציבורי. אדם זר התיישב על ידו והציע לו להשתלב בעזרה ליהודים נרדפים

ב-1933, בהשפעת ידיד גרמני שהיה בכיר בתחנת השידור של בוואריה, הוזמן קונואה לנצח על הפילהרמונית הברלינאית, הוביל אותה בעיבוד שלו לחמישייה לכלי קשת של שוברט ובפואמה הסימפונית "דון חואן" של ריכרד שטראוס. הקומפוזיטור נכח, התפעל מהמנצח. כך, ככל הנראה, דרך כוכבו של הידמארו והוא היה למנצח מבוקש, בינלאומי. באותה שנה עלה היטלר לשלטון. הסרט מספר, בהרחבה ניכרת, על רדיפת יהודי גרמניה בידי השלטון הנאצי.

70 שנה לאחר מלחמת העולם השנייה, התגלו עובדות חדשות בנוגע לקונואה על פי יוצרי הסרט. קצין אמריקאי חקר את הידמארו בגרמניה לאחר כניעתה. מסמכי החקירה קיימים. בין השאר שאל החוקר את המנצח היפני על מידת היענותו להוראותיו של שר התעמולה הנאצי גבלס בדבר תוכן הקונצרטים. הידמארו אומר כי לא נענה. הכיצד? "אני לא הטיפוס שאומרים לו מה לעשות. מנצח צריך להיות אדם עצמאי". כך, במילים אלה, משחזר השחקן היפני, בסרט, ב-2015, את דברי הידמארו לחוקר האמריקאי ב-1945.

את סיום הסיפור על החקירה הצלחתי לנבא לעצמי. סיום מה זה צפוי.
החוקר האמריקאי, פרדריק ניומן שמו, שולף מהארון נרתיק כינור,
מגלה להידמארו כי הוא כנר וכי הוא יהודי. יתרה מזו, הוא אפילו ניגן
פעם, בתזמורת, בקונצרט שקונואה ניצח בו.

קונצרטים קרובים

מיתרים ופסנתר בתל אביב. ינגנו: קשתנים (כינור ראשון: אליהו
שולמן) והפסנתרן שלומי שם־טוב. ינוגנו: הרביעייה המענגת ק' 493
של מוצרט והחמישייה הסוחפת של ברהמס. בשבת ב-11:00 בצותא.

"צלילי ירושלים". הפסטיבל הקאמרי מתקיים כתמיד באתרים
אחדים בירושלים המזרחית ובירושלים העתיקה, בתמיכה ציבורית
אוסטרית. ברוב האירועים (כולם ב-20:00) יופיעו נגנים אורחים
מחו"ל — בחליל, כינור, חליל, צ'לו, צ'מבלו, עוגב. הנהלה מוזיקלית:
הצ'לן האוסטרי אריך הוטר. פירוט חלקי: ביום חמישי (31.7) במכון
אולברייט ברחוב סלאח א־דין, תחת כיפת השמים, תוכנית מגוונת
בחליל, כינור, גיטרה, צ'לו; ביום שישי (1.8) בכנסייה הסורית־ארמית
ליד הרובע הארמני, נגנים כנ"ל, וקבוצת זמרים, תוכנית מגוונת,
לרבות מזמורים בלשון הארמית; במוצאי שבת בכנסיית "הגואל",
יצירות באך, ארבו פרת ועוד; ביום ראשון ב"בית אברהם" בראס
אל־עמוד, גיטרה וצ'לו; ביום שני ב"טרה סנטה", ליד השער החדש,
מקהלת סטודנטים פלשתינאים מ"מכון המגניפיקט". עם עוגב.

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר |
רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר
האיכותי בישראל
© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ